

УДК 8+008(470+571)(=161.2)«1960»

Н. М. Кіндрачук

**ВИКОРІНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕЛЕМЕНТУ З ЖИТТЯ
УКРАЇНСЬКОГО ЕТНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ВНАСЛІДОК
РУСИФІКАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УРСР:
ПЕРША ПОЛОВИНА 60-х рр. ХХ ст.**

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна

Кіндрачук Надія Мирославівна, к. і. н., доц., доцент кафедри іс-
торіографії і джерелознавства, e-mail: jasmin_2@list.ru

АНОТАЦІЯ

В статті досліджується русифікація культурно-освітнього життя українців протягом першої половини 60-х рр. ХХ ст., аналізується вплив суспільно-політичних факторів на культурну та освітню сферу українського народу, з'ясовуються особливості та механізми впровадження політичних рішень у творче життя республіки, виявляються чинники, що гальмували розвиток української мови та прискорювали процес денаціоналізації українців. Політика радянської влади підтримувала лише ті напрямки культурної та освітньої діяльності українців, які не заперечували постулати тогочасної політичної системи, відповідали її ідеологічним стандартам. Цілеспрямовано знищувалося все те, що спонукало до вивчення власної національної історії, породжувало почуття національної гідності, пропагувало ідею української державності та право українців на самостійне самовизначення. Державна політика УРСР мала на меті русифікувати українську освіту та культуру, повністю викоринити національний елемент з життя українського етнічного середовища.

Ключові слова: культурно-освітній простір; українське етнічне середовище; українська інтелігенція; русифікація; денаціоналізація; тоталітарний режим; радянська влада.

Н. М. Кіндрачук

**ИСКОРЕНЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ
ИЗ ЖИЗНИ УКРАИНСКОЙ ЭТНИЧЕСКОЙ СРЕДЫ
В РЕЗУЛЬТАТЕ РУСИФИКАЦИИ КУЛЬТУРНО-
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА УССР:
ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА 60-х гг. ХХ в.**

ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника», ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина

Киндрачук Надежда Мирославовна, к. и. н., доц., доцент кафедры историографии и источниковедения, e-mail: jasmin_2@list.ru

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется русификация культурно-образовательной жизни украинцев в течение первой половины 60-х гг. ХХ в., анализируется влияние общественно-политических факторов на культурную и образовательную сферу украинского народа, определяются особенности и механизмы внедрения политических решений в творческую жизнь республики, обнаруживаются факторы, замедлявшие развитие украинского языка и ускорявшие процесс денационализации и русификации украинцев. Политика советской власти поддерживала только те направления культурной и образовательной деятельности украинцев, которые не отрицали основы тогдашней политической системы, отвечали ее идеологическим стандартам. Целенаправленно уничтожалось все то, что побуждало к изучению собственной национальной истории, порождало чувство национального достоинства, пропагандировало идею украинской государственности и право украинцев на самостоятельное самоопределение. Государственная политика УССР руководствовалась целью русифицировать украинское образование и культуру, полностью искоренить национальный элемент из жизни украинской этнической среды.

Ключевые слова: культурно-образовательное пространство; украинская этническая среда; украинская интеллигенция; русификация; денационализация; тоталитарный режим; советская власть.

N. M. Kindrachuk

**ERADICATION OF THE NATIONAL ELEMENT
FROM THE LIFE OF THE UKRAINIAN ETHNIC
ENVIRONMENT AS A RESULT OF RUSSIFICATION
OF CULTURE AND EDUCATION IN THE UKRAINIAN SSR:
THE FIRST HALF OF THE 60-s OF THE XXth CENTURY**

State Institution of High Education
«Vasyl Stefanyk Precarpathian National University»,
Shevchenko St., 57, Ivano-Frankivs'k, 76018, Ukraine

Kindrachuk Nadiya Myroslavivna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Historiography and Source Studies, e-mail: jasmin_2@list.ru

ABSTRACT

The article studies russification of cultural and educational life of Ukrainians in 1960's. It analyzes the influence of social, political factors on cultural and educational sphere in Ukraine and determines the specificity and methods of implementing political resolutions into the artistic life of the republic. The article determines the factors which were slowing down the development of the Ukrainian language and forced speeded up the process of denationalization of the young generation of Ukrainians.

The policy of the Soviet authorities supported only those spheres of cultural and educational activities of Ukrainians which matched its ideological standards. All the activities which encouraged studying national history, caused the feeling of national pride, promoted the idea of Ukrainian statehood and the right of Ukrainians for national self-development were persistently eliminated. The USSR State policy was aimed at russification of Ukrainian education and culture and complete eradication of the national element in the life of the Ukrainian ethnic environment.

Key words: *cultural and educational space; Ukrainian ethnic environment; Ukrainian intelligentsia; russification; denationalization; totalitarian regime; the Soviet authorities.*

Потужна ідеологічна система контролю комуністичного режиму за мисленням і діяльністю українців протягом першої половини 60-х рр. XX ст. продовжувала підпорядковувати і чітко регламентувати життя тогочасного суспільства своїм інтересам, формувала відповідні стереотипи сприйняття дійсності. Політика радянської влади підтримувала лише ті напрямки культурної та освітньої діяльності українців, які не заперечу-

вали постулати тогочасної політичної системи, відповідали її ідеологічним стандартам, та забороняла ті, які популяризували національні мотиви в українському етнічному середовищі. Радянська державна політика мала на меті денаціоналізувати, централізувати та русифікувати українську освіту та культуру, життя українців в цілому.

Зі здобуттям незалежності України створилися сприятливі умови для вільного вивчення радянського минулого українського народу, переосмислення власної історії, культури, вивчення подій, які замовчувалися, фальсифікувалися або ж зовсім не висвітлювалися комуністичним режимом. Тому питання всебічного дослідження русифікації культурно-освітнього життя українців протягом 60-х рр. XX ст. є надзвичайно актуальним і вимагає особливого підходу у вивченні.

Питання становища національної освіти та культури другої пол. XX ст. частково висвітлено в працях таких авторів, як: О. Бажан [7], О. Тевікова [21], Т. Куцаєва [16], Л. Крупник [14] та інші. В поле зору науковців потрапляли тільки окремі аспекти зазначеної теми, зокрема рівень освіченості громадян УРСР, розвиток мережі навчальних закладів, стан їхньої матеріальної бази, ставлення студентства УРСР до навчально-виховного процесу у внз. Однак в науковій літературі досліджувана тема досі залишається недостатньо вивченою. Це дає нам можливість продовжити роботу у цьому перспективному напрямку.

Отже, в центрі уваги даної статті — викорінення національного елементу з життя українського етнічного середовища внаслідок русифікації культурно-освітнього простору УРСР протягом першої половини 60-х рр. XX ст., аналіз впливу суспільно-політичних, економічних та соціальних факторів на культурну та освітню сферу українського народу, виявлення чинників, що гальмували розвиток української мови.

Ізолюваність від світу радянського соціуму, панування ідеології тоталітаризму, а також згортання процесів лібералізації в СРСР наприкінці 50-х рр. XX ст. перешкождали радикальним, демократичним, культурним змінам в Україні. Творчість українських письменників, літераторів, художників, митців досліджуваного періоду зазнавала утисків та переслідувань з боку офіційних державних установ. Обмежувала світогляд українців і «залізна завіса», яка не давала їм змоги ознайомитися зі сві-

товими досягненнями культури, освіти та науки, дізнатися про реалії, ідеї та цінності, якими жили люди за кордоном.

Ідеологічна розбіжність західної і радянської культури в значній мірі призвела до того, що для української культури недосяжними були відомі закордонні мистецькі форуми та й про успіхи українських митців на Заході майже нічого не знали. Украй обмежена співпраця науковців України з їхніми зарубіжними колегами перешкоджала вивченню досягнень провідних світових вчених. Зокрема на з'їзді фізиків у м. Загребі 1961 р. науковці з УРСР не виступали, тільки один історик із УРСР (і той не українець) був на з'їзді істориків 1962 року в м. Стокгольмі, не було окремого представництва науковців УРСР на з'їзді славистів у м. Софії 1963 р. [23, с. 190]. Міжнародне наукове й культурне співробітництво УРСР переважно проводилося зі слабозвиненими країнами, що належали до соціалістичного табору.

Процес ознайомлення українців із власною літературною спадщиною та культурними надбаннями інших народів відбувався в умовах цензури. Під грифом «заборонених для широкого загалу читачів», як і раніше, залишалася творча спадщина В. Винниченка, М. Драгоманова, П. Куліша, М. Костомарова, Г. Чупринки, М. Вороного, І. Огієнка, Б. Грінченка та інших відомих українських письменників і політичних діячів, борців за українську національну ідею [6, арк. 6–13]. Твори М. Хвильового востаннє друкувалися в Україні в 1933 р., В. Винниченка — 1932 р., О. Левицького — 1930 р., недоступними були й багато праць М. Грушевського, жодне тогочасне видання «Кобзаря» не містило всіх творів Т. Шевченка [21, с. 126].

Контроль за діяльністю видавництва, ретельні перевірки книжкових магазинів і фондів бібліотек навчальних й інших закладів на наявність «політично шкідливої літератури» значно звужували межі доступної інформації [2, арк. 4]. Активна пропагандистська політика КППС — КПУ сформувала негативний образ «українського буржуазного націоналіста» та всебічно показувала його шкідливість. В націоналізмі, як правило, звинувачували майже всіх українських письменників, тих, хто виступав на захист української мови та культури [22, с. 3]. Однак прогресивна частина української інтелігенції перестала сприймати все російське як приклад для обов'язкового наслі-

дування, а українське — як щось «другорядне», «меншовартісне». На противагу офіційній тематиці, усталеним стереотипам з'являється так зване новаторство, модерн, що в Україні в своїй творчості представляли М. Вінграновський, І. Дзюба, І. Драч, Л. Костенко, Д. Павличко, В. Шевчук. З цього приводу відомий український історик Г. Касьянов зазначає: «Постала потреба знайти своє місце не поруч із культурою «старшого брата», а в контексті всіх світових культур, передусім західної» [11, с. 16].

Тоталітаризм і панування офіційної ідеології зумовлювали обмежений розвиток різних сфер життя українців. Особливо виразно це простежувалося в сфері мовлення. Відповідно загальноновживаними мовами на території республіки були українська й російська, проте остання активного впроваджувалася в суспільне життя українців. Розуміючи важливість української мови як основи формування нації, радянська влада намагалася максимально звужити сферу її використання. Тогочасний представник української діаспори В. Свистун із цього приводу зазначав: «На Україні немає ніякої української держави... Усе тільки російською мовою. Українську культуру Москва нищить, а свою «московську» насаджує» [4, арк. 75].

До Міністерства освіти УРСР надходила значна кількість скарг, у яких українці висловлювали обурення існуванням великої кількості російськомовних дитсадків та ясел: «Поступаючи в садочок, наші діти не розуміють іншої мови, крім материнської (української), і не може бути виховного методу, коли вихователі звертаються до них на мові російській» [9, с. 177]. Проте подібні нарікання залишилися без відповіді. Офіційна мовна політика сприяла збільшенню російськомовних шкіл у мережі загальноосвітніх закладів й одночасному зменшенню кількості українських. Простежується й зростання контингенту учнів російськомовних шкіл, особливо після реформи 1958 року. У середньому на одну українську школу припадало 190 учнів, а на кожную російську — 524, навіть у Сумах, Хмельницькому, Житомирі, Вінниці, Чернівцях, Івано-Франківську, Києві у російськомовних школах навчалася понад 50 % усіх учнів [21, с. 289].

У великих містах та індустріальних регіонах республіки, де проживало багато росіян і представників інших націй, укра-

їнські школи складала меншість. До прикладу, в м. Одесі в 1963–1964 навчальному році нараховувалося 34 школи з українською мовою навчання та 136 шкіл з російською, зокрема: серед початкових шкіл — дві з українською мовою навчання та чотири з російською, серед восьмирічних шкіл — 14 з українською мовою навчання та 62 з російською, серед середніх шкіл — 18 шкіл з українською мовою навчання та 70 з російською [1, арк. 35].

На початку 1960-х років чітко окреслилася тенденція зменшення кількості годин, відведених на вивчення української мови й літератури в школі. У школах із українською мовою навчання кількість годин на викладання скоротилася на 90, у школах із російською мовою — на 119 [20, с. 269]. Варто сказати й те, що російськомовні школи мали значно кращу матеріально-технічну базу, були краще укомплектовані кадрами, адже вчителям російської мови й літератури встановлювали вищу заробітну плату [18, с. 111].

В Україні відбувався інтенсивний процес русифікації й вищої школи. Починаючи з 1954 року знання української мови перестало бути обов'язковою вимогою при вступі до ВНЗ УРСР, що створювало певні труднощі для сільської молоді, яка складала іспити з «великим українським акцентом» [15, с. 26]. Негативно на національну освіту впливав і той факт, що весь навчальний процес в вищих навчальних закладах України вівся переважно російською мовою, хоча українці становили понад 60 % всіх студентів [17, с. 320].

Витісненню рідної мови з ужитку сприяла книговидавнича політика радянської влади. Використання української мови, українських слів у друкованих виданнях та засобах масової інформації оцінювалося негативно, як таке, що може призвести до відриву української мови від російської [19, с. 187]. Частка україномовної друкованої продукції становила менше половини всіх видань. Так наприклад, станом на 1960 рік в Україні із 7889 друкованих одиниць книг і брошур 3844 виходили українською мовою, через п'ять років (в 1965 році) ситуація значно погіршується, оскільки серед 7251 друкованих одиниць книг і брошур українською виходить тільки 2998 [3, арк. 126]. Утисків зазнавала й українська наукова література. Так, станом на 1962 р. АН СРСР видала 950 наукових праць,

а АН УРСР — лише 142, з яких 87 % російською мовою [23, с. 190].

Подібною була ситуація з підручниками. Згідно з інформацією Книжкової палати УРСР, станом на 1963 р. «Техвидав» випустив 121 книгу російською мовою і тільки 32 — українською (у тому числі підручників для вищів російською мовою — 11, українською — 1); Державне видавництво літератури з будівництва й архітектури цього ж року видало 122 книги російською мовою і 11 — українською; «Медвидав» — 188 і 54 відповідно, а зі 102 республіканських міжвідомчих наукових збірників 86 виходили російською мовою й тільки 16 — українською [9, с. 143].

Така невтішна ситуація в національно-мовній політиці сприяла відновленню руху на захист рідної мови та викликала протест серед значної групи свідомих українців. Зокрема до центральних органів влади республіки, редакцій газет та інших видавництв надходило багато листів з приводу витіснення української мови або нерівноправності існування російської й української мов [8]. Питання про загальний стан української мови в суспільстві стало центральним на республіканській конференції, що проходила в м. Києві 1963 р. та була організована Київським державним університетом імені Т. Г. Шевченка й Інститутом мовознавства АН УРСР [13, с. 2].

Поширення радикальних настроїв у суспільстві та «небезпечність» думок окремих осіб стосовно офіційної мовної політики викликали відповідну реакцію керівництва країни. Упродовж 1961–1964 рр. органами КДБ при Раді Міністрів УРСР було притягнуто до відповідальності багато молоді та інтелігенції Києва, Дніпропетровська, Львова, Івано-Франківська, які сумнівалися у правильності національної політики КПРС в Україні та намагалися протидіяти русифікації України [7, с. 153].

Як засоби русифікації українців активно використовували радіо, театр і кіно. Зокрема республіканське радіо значну частину свого ефірного часу віддавало трансляціям із Москви, які велися тільки російською мовою, всі інші програми теж були переважно російськомовними [9, с. 141]. Своєрідну інформаційну революцію в цей час здійснило радіомовлення США за допомогою радіостанцій «Голос Америки» (близько 62 передач на

добу), що велися російською та іншими мовами народів СРСР [10, с. 137]. Популярними джерелами політичної інформації були також передачі радіостанцій «Бі-бі-сі», «Ватикан», «Канада», «Мадрид», «Рим», «Свобода» та ін. [5, арк. 108–114]. Радянські ідеологи намагалися зменшити вплив цих «шкідливих» передач, забороняючи громадянам їх слухати [10, с. 136].

Російськомовним майже повністю було й кіно. В Україні не випускалося жодного україномовного фільму. Лише після того, як російськомовний варіант фільму затверджувався в Москві, можна було створювати україномовну версію. Однак «Москва могла собі дозволити все... сьогодні могли сказати «А», а завтра «Б», не змигнувши оком» [24, с. 4]. Процеси русифікації та ідеологізації торкнулися і театру, в якому практично всі вистави ставилися російською мовою. Наказом Міністерства культури УРСР № 55 від 2 серпня 1963 р. «Про ідейну спрямованість театрального репертуару та підвищення ролі театру в комуністичному вихованні трудящих» було створено орган, який визначав готовність до виходу на публіку нових постановок, — художню раду [12, с. 367]. Всю свою роботу художня рада погоджувала з керівництвом Міністерства культури УРСР і, таким чином, ставала вагомим механізмом ідеологічного контролю мистецької продукції.

Отже, виходячи з висказаного, можна зробити наступні висновки про те, що перша половина 60-х рр. ХХ ст. характеризувалася активною, цілеспрямованою русифікацією культурно-освітнього життя українців, яку проводило тогочасне керівництво КПРС — КПУ, виходячи з загальних засад тоталітарної держави. Повсякденно пропагувався образ радянської людини, виховувався радянський патріотизм, які не сприяли розвитку національної самосвідомості українців. Штучно створювалися умови, за яких природний прояв національних почуттів, любов до рідної мови, звичаїв та традицій слугували приводом для звинувачень в «українському буржуазному націоналізмі». Русифікація всіх сфер життя значно звузила сферу застосування української мови і сформувала статус її меншовартості.

Література та джерела

1. Державний архів Одеської області. — Ф. Р-2000. — Оп. 7. — Спр. 22. — 247 арк.

2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ). — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 3510. — 300 арк.
3. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 4034. — 469 арк.
4. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 4922. — 295 арк.
5. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 24. — Спр. 5141. — 132 арк.
6. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 5292. — 108 арк.
7. Бажан О. Г. Наростання опору політиці русифікації в Українській РСР у другій половині 1950-х — 1960-ті рр. / О. Г. Бажан // УІЖ. — 2008. — № 5. — С. 147–159.
8. Гриб К. Що читати дітям? / К. Гриб // Літературна Україна. — 1964. — 28 жовтня. — С. 1.
9. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? / І. Дзюба. — К., 2005. — 336 с.
10. Идеологические комиссии ЦК КПСС. 1958–1964 : документы / [сост. Е. С. Афанасьева; отв. ред. В. Ю. Афиани]. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. — 552 с.
11. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років / Г. В. Касьянов. — К. : Либідь, 1995. — 224 с.
12. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК : в 14 т. — М. : Политиздат, 1972. — Т. 8 (1959–1965 гг.). — 572 с.
13. Коптілов В. За високу культуру української мови / В. Коптілов // Літературна Україна. — 1963. — 26 лютого. — С. 2.
14. Крупник Л. О. Державна політика у сфері українського професійного мистецтва (1965–1985) : дис. ... к. і. н. : 07.00.01 / Л. О. Крупник. — К., 2002. — 212 с.
15. Кручиненко В. Г. Спогади астронома / В. Г. Кручиненко. — Глобине: Поліграфсервіс, 2007. — 128 с.
16. Куцаєва Т. Вища школа УРСР у 1965–1985 рр.: основні тенденції та суперечності розвитку / Т. Куцаєва // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Історія. — К., 2006. — № 84. — С. 109–111.
17. Національні відносини в Україні у ХХ ст. : збірник документів і матеріалів / [упор. М. І. Панчук та ін.]. — К. : Наукова думка, 1994. — 560 с.
18. Попп Р. П. Інтелігенція Львова в 1944–1953 роках (історико-соціологічний аспект) : дис. ... к. і. н. : 07.00.01 / Р. П. Попп. — Львів, 2003. — 206 с.
19. Пустовіт Т. П. Полтавщина у період відбудови та хрущовської «відлиги» (1946–1964 рр.) / Т. П. Пустовіт // Полтавщина: влада на історичних паралелях / [ред. кол. : Г. П. Білоус, Ю. З. Данилюк, Г. Г. Журавель та ін.]. — Полтава, 2005. — С. 181–219.
20. Сворах С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х — першої половини 60-х років ХХ століття : дис. ... д. і. н. : 07.00.01 / С. Д. Сворах. — К., 1999. — 386 с.

21. Тевікова О. В. Повсякденне життя громадян УРСР: соціальні та культурні аспекти (1953–1964 роки) : дис. ... к. і. н. : 07.00.01 / О. В. Тевікова. — Полтава, 2010. — 304 с.
22. Українські буржуазні націоналісти — найлютіші вороги українського народу // Соціалістична Харківщина. — 1954. — 11 травня. — С. 3.
23. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість / П. Штепа. — Дрогобич : Відродження, 2005. — 412 с.
24. Юрченко В. Спогад про трьох мудреців, або Уроки «Білого птаха...» // Кіно — театр. — К., 1999. — № 2. — С. 2–5.

REFERENCES

1. *Proceedings of the Meeting of the Industrial Regional Executive Committee and Decisions from 195 to 223*. (1963). Fund R-2000. The Regional Committee of the Odessa Worker Deputies Regional Council (the Regional Executive Committee), 1932–1995, Description 7, Case 22. Derzhavnyy arkhiv Odes'koyi oblasti — The State Archive of Odessa Region. Odessa. (In Ukrainian).
2. *Copies of outgoing letters to the Central Committee of the CPSU, department certificate of the Communist Party Central Committee and the USSR* (8 February 1954–15 December 1954). Fund 1, Description 6, Case 3510. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnya Ukrayiny — The central state Archive of public organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
3. *Copies of outgoing letters of CPSU Central Committee, the draft decision of the Central Committee of the Communist Party, detailed notes, certificates of agitation* (6 January 1955–31 December 1955). Fund 1, Description 24, Case 4034. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnya Ukrayiny — The central state Archive of public organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
4. *A copy of the letter to the Central Committee of the Communist Party, Central Committee departments certificates, letters, resolutions regional committees of the Communist Party, the Department of Health and the military coup in the press* (23 January 1958–31 December 1959). Fund 1, Description 6, Case 4922. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnya Ukrayiny — The central state Archive of public organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
5. *Inquiries of the departments of the Communist Party of Ukraine and other organizations about antysoviet manifestations and struggle with them* (10 February 1960 g — 7 October 1960). Fund 1, Description 24, Case 5141. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnya Ukrayiny — The central state Archive of public organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
6. *Inquiry of the secretary of the Communist Party Skaby A. D. of the departmentsof the Communist Party Central Committee, a resolution* (9 January 1961–18 December 1961). Fund 1, Description 6, Case 5292. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchyykh orhaniv vldy ta upravlinnya Ukrayiny — The central state Archive of public organizations of Ukraine. Kyiv. (In Ukrainian).
7. BAZHAN, O. H. (2008) Narostannya oporu politytsi rusyifikatsiyi v Ukrayins'kiy RSR u druhiy polovyni 1950-kh — 1960-ti rr. — The growing resistance to Russification policies in the Ukrainian SSR in the second half of the 1950s — 1960s. *Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal — Ukrainian historical journal*. No 5. pp. 147–159. Kyiv. (In Ukrainian).
8. HRYB, K. (1964) Shcho chytaty dityam? — What to read to children? *Literaturna Ukrayina — Literary Ukraine*. 28 October. p. 1. Kyiv. (In Ukrainian).
9. DZYUBA, I. (2005) *Internatsionalizm chy rusyfikatsiya? — Internationalism or Russification?* Kyiv: Publishing house «Kyiv-Mohyla Academy». (In Ukrainian).
10. AFANAS'YVA, E. S. & AFYANYN, V. Yu. (2000) *Ideologicheskie komissii CK KPSS. 1958–1964 : dokumenty — Ideological Committee of the Central Committee of the CPSU. 1958–1964: documents*. Moscow: The Russian Political Encyclopedia. (In Russian).
11. KAS'YANOV, H. V. (1995) *Nezhodni: ukrayins'ka intelihentsiya v rusi oporu 1960–80-kh rokiv — Dissenting voices: the Ukrainian intelligentsia in the resistance movement of 1960–80's*. Kyiv: Lybid. (In Ukrainian).
12. EGOROV, A. G. & BOGOMOLOV, K. M. (eds.) (1972) *Kommunisticheskaja partija Sovetskogo Sojuza v rezoljucijah i reshenijah s#ezdov, konferencij i plenumov CK v 14 t. — Communist Party of the Soviet Union resolutions and decision of meetings, conferences of the CC: 14 v. Vol. 8 (1959–1965)*. Moscow: Politizdat. (In Russian).
13. KOPTILOV, V. (1963) *Za vysoku kul'turu ukrayins'koyi movy — For the high culture of the Ukrainian language. Literaturna Ukrayina — Literary Ukraine*. 26 February. p. 2. Kyiv. (In Ukrainian).
14. KRUPNYK, L. O. (2002) *Derzhavna polityka u sferi ukrayins'koho profesynoho mystetstva (1965–1985) — State policy in the sphere of Ukrainian professional art (1965–1985)*. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University (In Ukrainian).
15. KRUCHYVENKO, V. H. (2007) *Spohady astronoma — Memories astronomer*. Hlobyne: Polihrafservis. (In Ukrainian).
16. KUTSAYEVA, T. (2006) *Vyshcha shkola URSR u 1965–1985 rr.: osnovni tendentsiyi ta superechnosti rozvytku — High School of the Ukrainian SSR in 1965–1985: trends and contradictions. Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu im. T. Shevchenka — Bulletin of Kyiv National University Shevchenko*. Series: History. No. 84. pp. 109–111. Kyiv. (In Ukrainian).
17. PANCHUK, M. I. (1994) *Natsional'ni vidnosyny v Ukrayini u XX st. : zbirnyk dokumentiv i materialiv — National relations in Ukraine*

- in the XX century. A collection of documents and materials. Kyiv: Naukova Dumka. (In Ukrainian).
18. POPP, R. P. (2003) *Intelihentsiya L'vova v 1944–1953 rokakh (istoryko-sotsiologichnyy aspekt) — Lviv intelligentsia in the years 1944–1953 (historical-sociological aspect)*. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. (In Ukrainian).
 19. PUSTOVIT, T. P. (2005) *Poltavshchyna u period vidbudovy ta khrushchovs'koyi «vidlyhy» (1946–1964 rr.) — Poltava during reconstruction and the Khrushchev «thaw» (1946–1964). Poltavshchyna: vlada na istorychnyykh paralelyakh — Poltava: power on historical parallels*. Poltava: ASMI. pp. 181–219. (In Ukrainian).
 20. SVORAK, S. D. (1999) *Zahal'noosvitnya shkola zakhidnoukrayins'koho rehionu v konteksti suspil'no-politychnoho zhyttya druhoi polovyny 40-kh — pershoi polovyny 60-kh rokiv KhKh st. — Secondary School of Western Ukrainian region in the context of social and political life of the second half of the 40's — early 60 th century*. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy. Kyiv: The National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of History of Ukraine. (In Ukrainian).
 21. TYEVIKOVA, O. V. (2010) *Povsyakdenne zhyttya hromadyan URSS: sotsial'ni ta kul'turni aspekty (1953–1964 roky) — The Everyday Life of the Citizens of the USSR: Social and Cultural Aspects (1953–1964)*. Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy. Poltava: Poltava National Pedagogical University. (In Ukrainian).
 22. *Sotsialistychna Kharkivshchyna — Socialist Kharkiv* (1954) *Ukrayins'ki burzhuzni natsionalisty — naylyutishi vorohy ukrayins'koho narodu — Ukrainian bourgeois nationalists — worst enemies of the Ukrainian people*. 11 May. p. No. 3. Kharkiv. (In Ukrainian).
 23. SHTEPA, P. (2005) *Moskovstvo: yoho pokhodzhennya, zmist, formy y istorychna tyahlist' — Moskowness: Origin, Essence, Forms and Historical Continuity*. Drohobych: Vidrodzhennia. (In Ukrainian).
 24. YURCHENKO, V. (1999) *SpoHAD pro tr'okh mudretsiv, abo uroky «Biloho ptakha...» — The memories about the Three Wise Men, or lessons «White bird...» Kino — teatr — Cinema — theater*. No. 2. pp. 2–5. Kyiv. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 25 листопада 2016 р.

УДК 94(477):355.133:355.291.5+357 «1918/1921»

Д. В. Кобельський

**ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ВОЯКІВ
ЧЕРВОНОГО КОЗАЦТВА:
1918–1921 рр.**

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082, Україна

Кобельський Володимир Дмитрович, аспірант історичного факультету, e-mail: Haidamaka@email.ua

АНОТАЦІЯ

У статті на основі аналізу архівних матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Вінницької області, мемуарів Я. Гальчевського та А. Туркула, а також історіографії з даної тематики вивчається девіантна поведінка вояків Червоного козацтва в період 1918–1921 рр. Червоне козацтво практично не досліджується в сучасній Україні, а особливо ж внутрішнє життя цієї військової формації. Головна увага приділяється найбільш притаманним дисциплінарним правопорушенням учасників формування. В роботі детально проаналізовані факти девіації червоних козаків та методи боротьби з нею. Особливий наголос робиться на грабунках і мародерстві, антисемітизмі й вживанні алкогольних напоїв, злочинах на сексуальному ґрунті, дезертирстві. Події розглядаються до кінця 1921 року що зумовлено завершенням основних бойових дій, де брали участь червоні козаки. Актуальність та новизна наукового дослідження полягають у тому, що вперше використані та застосовані раніше неопубліковані матеріали архівів, тематика дисциплінарних порушень в українських радянських загонах періоду 1917–1921 рр. залишається лакуною в історичній науці. Також визначено повчальний характер статті для сучасних військовослужбовців.

Ключові слова: Червоне козацтво; девіантна поведінка; дисциплінарне порушення; Українська революція; дезертирство; погром; антисемітизм.